

DOKUMENTI

PRVI NASTOP ETBINA KRISTANA ZA KULTURNONARODNOSTNO AVTONOMIJO LETA 1898

Iz zgodovine je znano, da je vodilni slovenski socialni demokrat Etbin Kristan, politik, pisatelj in publicist, zavzemal konec preteklega stoletja v nacionalnem vprašanju posebno stališče — a na njegovo pobudo se je zanj izrekla tudi oficialna Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (JSDS) — in sicer stališče kulturnonarodnostne avtonomije. Pri njem je vztrajal vrsto let in ga obdeloval z raznih vidikov ter ga potem preoblikoval v »kulturno-jezikovno jugoslovanstvo«, kar je našlo izraz v znani »tivolski« resoluciji leta 1909. Šele leta 1916, onkraj oceana v Ameriki, se je izrekel za jugoslovansko federativno republiko, s čimer se je dokončno znebil nekdanje zmote.

Znano je tudi, da je Etbin Kristan prvič obrazložil svoje stališče o kulturnonarodnostni avtonomiji v razpravi, ki je izšla leta 1898 v praški reviji »Akademie«. Zbornik »Zgodovinski arhiv KPJ«, peti zvezek, ki ima podnaslov »Socialistično gibanje v Sloveniji 1869—1920«, omenja to razpravo, ni je pa mogel priobčiti, ker uredništvu takrat — leta 1951 — ni bila dostopna. Revije »Akademie« ni imela in nima nobena slovenska knjižnica, dasi se je leta 1897 — in ne leta 1896, kakor piše v imenovanem zborniku na str. 469 — pojavila kot glasilo socialistične mladine v češčini in nemščini in se je ostro odzivala na takratne dogodke. Vanjo je Etbin Kristan poslal svoj »debut« o nacionalnem vprašanju.

Isto stališče kulturnonarodnostne avtonomije je zavzel tudi avstrijski socialni demokrat dr. Karel Renner, poznejši znani državnik Avstrije. Pod psevdonimom Synopticus je objavil na Dunaju leta 1899 — torej nekoliko po izidu razprave Etbina Kristana — brošuro z naslovom »Staat und Nation« in utemeljil svoje gledišče podobno Etbinu Kristanu, le mnogo obsežnejše in nadrobnejše.

Ce je po objavi svojega stališča Etbin Kristan imel nekajmesečno časovno prednost pred Karlom Rennerjem, je pa mogoče, da sta oba avtorja prišla do enakega stališča neodvisno drug od drugega. Obema so tedanji hudi narodnostni spori v Avstriji nudili takó pobudo kot bogato izbiro najrazličnejših receptov za njihovo rešitev, kolikor nista sama predložila svojih »zdravil«.

Enega takšnih »receptov« je Etbin Kristan morda poznal ali pa tudi ne iz tedanje slovenske polpreteklosti. Matija Majar je namreč leta 1865 objavil v Budašinu na Lužiškem razpravo, v kateri je našel svoj ključ do rešitve avstrijskega narodnega vprašanja in do zagotovitve miru med avstrijskimi narodi v strogi ločitvi »čisto političnih zadev od narodnostnopolitičnih« in v uvedbi »narodnostne uprave«. To Majarjevo koncepcijo razčlenjuje Dušan Kermavner v svojih opombah k Ivana Prijatelja »Slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini«, druga knjiga, str. 570—575.

Teorija kulturnonarodnostne avtonomije — rekli so ji tudi eksteritorialna, personalna avtonomija ali korporacijska teorija — je prišla v diskusijo na VII. zboru (kongresu) celotne avstrijske socialnodemokratske stranke septembra 1899 v Brnu. Kongres jo je zavrgel: Etbina Kristana je podprl samo

dr. Wilhelm Ellenbogen. Kongres je sprejel stališče ozemeljske, teritorialne, avtonomije za narode. To stališče je dobilo obliko znamenitega brnskega narodnostnega programa. V programu sicer ni jasnega in doslednega načela samoodločbe narodov, za katerega se je odločila avstrijska socialnodemokratska delavska stranka leta 1874 na kongresu v Neudörflu, vendar je pomenil velik napredek od nerevolucionarnega stališča hainfeldskega kongresa leta 1888—1889 in je bil za tiste čase nedvomno najnaprednejši v Avstriji, demokratičen in perspektiven. O njem je še leta 1907 pisal Ivan Cankar: »Brnski program socialne demokracije... je obudil narodni program Slovencev iz leta osemindesetega, ki so ga liberalci in klerikalci že davno pozabili. Edina stranka, ki zahteva zedinjeno Slovenijo, je socialna demokracija.« Ta program je tudi prispeval k odločitvi Ivana Cankarja za socializem. In prav zaradi tega programa Ivan Cankar ni bil nikdar istega mnenja z Etbinom Kristanom, ki je znotraj slovenske socialnodemokratske stranke uveljavljal svojo zaostalo, zmotno koncepcijo kulturne avtonomije in njej na oltar žrtvoval zahtevo po zedinjeni Sloveniji.

Kasneje, v letih 1913—1914, je teorijo kulturnonarodnostne avtonomije ostro napadel tudi V. I. Lenin. Storil ni tega iz zgolj akademskih razlogov, marveč v političnem boju z desničarji znotraj socialne demokracije Rusije in s stranko socialnih revolucionarjev, ki so si po letu 1912 iz avstrijskega socialističnega gibanja »izposodili« zavrženo in dejansko že bankrotno idejo kulturnonarodnostne avtonomije in jo pri tem še pretiravali. Zato je Lenin proučil gradivo brnskega kongresa in odklonilno ocenil idejo kulturnonarodnostne avtonomije. V svojih spisih je omenil avtorja te ideje in tako je ime Etbina Kristana, edinega med jugoslovanskimi socialisti, prišlo — s predznakom minus — v Leninova dela.

Najbistvenejše Leninove ugovore zoper kulturnonarodnostno avtonomijo je priobčil omenjeni peti zvezek »Zgodovinskega arhiva KPJ«.

Iz vsega tega orisa lahko sklepamo, da je za slovensko zgodovino pisje nujno in važno seznaniti se s prvim nastopom Etbina Kristana za kulturnonarodnostno avtonomijo leta 1898, ki je s kasnejšimi dogajanjem vred zbudil toliko polemike, odpora in kritike, to je z razpravo v praški reviji »Akademik«.

Seznani tev z razpravo Etbina Kristana bo glede odnosa slovenske socialnodemokratske stranke do nacionalnega vprašanja popravila pomanjkljivi oceni v Gestrinovi in Melikovi »Slovenski zgodovini 1813—1914« (Ljubljana 1950, str. 119 in 152—153) in dopolnila praznino na tem ožjem področju v knjigi dr. Frana Zwitterja »Nacionalni problemi v habsburški monarhiji (Ljubljana 1962, str. 187 in 190).

Razprava Etbina Kristana se imenuje »Nacionalizem in socializem v Avstriji«. V Sloveniji jo prvič priobčujemo, in sicer v slovenskem prevodu iz nemščine.

K vsebini Kristanove razprave bi bile potrebne nekatere pripombe.

Če strnemo koncepcijo kulturnonarodnostne avtonomije, ki jo Etbini Kristan v razpravi imenuje »federalizem narodov« in ocenjuje kot kulturno vprašanje, dobimo približno naslednje teze:

— Naroda ne sestavlja skupnost posameznikov, ki živijo na določenem ozemlju, ampak vsota posameznikov, ki govorijo določen materin jezik in se, prostovoljno sicer, priznavajo za narodnost. Avtonomija naroda mora zajeti vse pripadnike naroda ne glede na bivališče in mora zagotoviti enakopravnost

pripadnikov enega naroda tako v odnosih med seboj kakor v odnosih s pripadniki drugih narodov. Tedaj bi narodno vprašanje prenehalo biti vprašanje oblasti; postalo bi izključno kulturno vprašanje. Dosegli bi federalizem narodov, to je svobodno, nepodrejeno, po lastni volji in lastnem spoznanju združeno družbo. S federalizmom narodov bi nastopil konec Avstrije. Rešiti narodno vprašanje na ta način bi pomenilo socialistično rešitev. Brez socializma ni mogoče rešiti narodnega vprašanja.

Kakor vidimo, naj bi po Etbinu Kristanu narodi v državi živel drug poleg drugega, kakor obstajajo druga poleg druge različne veroizpovedi, ne glede na bivališče, ne glede na ozemlje.

Prav to zanikanje ozemeljskega činitelja je bila ena osnovnih hib njegove ideje. Poznejši tok dogodkov je to očitno dokazal in dokazuje še danes.

Nadaljnja osnovna hiba je bilo zanikanje gospodarskega činitelja. V resnici so bili odnosi med narodi pod vplivom gospodarskega položaja, gospodarskega razvoja, gospodarskega izkoriščanja, imperialističnega zatiranja. Tega Etbin Kristan ni upošteval.

Osnovno hibo njegove ideje je pomenilo tudi razglašanje narodnega vprašanja za kulturno, ne pa politično zadevo, ne za vprašanje oblasti. S tem je avtor odvzel narodnim težnjam moč in perspektivo in vnaprej obsodil narodnostno politiko na pehanje za kulturnimi, jezikovnimi in podobnimi reformami.

To razglašanje narodnega vprašanja za kulturno zadevo pa ni motilo pisca, da ne bi v isti sapi hkrati proglašal narodno vprašanje za sestavni del »socialne revolucije«, bistvo katere je vprašanje oblasti, to se pravi izrecno politična zadeva. Tako se je v njegovo idejo zaradi nelogičnosti in nedoslednosti vselilo notranje protislovje, ki je moralo privedi do zloma same ideje. Družbena praksa je dokazala neživljenjskost takšne teorije. Tudi nam zgodovina nudi primere, da so v dobi, ko je deloval Etbin Kristan, in kasneje, reševali nacionalne probleme v okviru meščanske družbe, brez socialistične revolucije.

Razumljivo, da je zgornjim mislim Etbina Kristana ustrezala tudi njegova definicija nacije, naroda. Po njegovem je jezik edina oznaka za narod; za pripadnike naroda je poleg tega važna še njihova subjektivna, personalna odločitev, h kakšni narodnosti se prostovoljno priznavajo. Odtod ime za njegovo in Rennerjevo teorijo: *personalna avtonomija, korporacijska teorija*. Odveč bi bilo dokazovati danes zmotne zgornje definicije, premagane že pred desetletji, ki je nihče več ne pogreva. Družbene vede so z razvojem človeštva vred storile velikanske korake naprej, zlasti leninizem, opirajoč se na preobrate, ki jih je sprožila oktobrska revolucija. S tem v zvezi gre poudariti precizno definicijo naroda, ki jo je dal Edvard Kardelj v znani knjigi »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, Ljubljana 1957, str. 54.

Vsi »recepti« socialnodemokratskih politikov, vštévši Etbina Kristana, glede narodnega vprašanja pred brnskimi kongresom in po njem so izhajali iz predvzete predstave, da narodnostne razprtije »motijo« razredni boj in da je potreben »narodni mir« za razvoj »čistega« razrednega boja v dosego socializma. Tej predstavi je bila docela tuja revolucionarna misel, ki jo je prodorno uveljavil šele leninizem, da gre narodnostne boje povezati z bojem delavskega razreda, da je potrebno ustvariti zavezništvo med delavskim razredom in zatiranimi narodi zoper meščansko oblast.

Etbin Kristan v naslednjih letih ne bi mogel vztrajati pri svoji zmoti, če ne bi imel znotraj avstrijske socialne demokracije opore v vodilnih ideologih

avtstromarksizma — v dr. Karlu Rennerju in dr. Ottu Bauerju, ki sta kljub brnskemu programu razglašala nasprotno teorijo o narodu kot kulturnem pojmu in s tem okrnitev nacionalnega vprašanja na vprašanja kulture in jezika.

S svojo teorijo in politiko je Etbin Kristan kot vodilna osebnost JSDS odločilno vplival, da se je slovenska socialnodemokratska stranka odrekla revolucionarnim sredstvom narodnoosvobodilnega boja, kar je hromilo družbene sile slovenskega naroda in škodovalo delavskemu gibanju na Slovenskem; socialnodemokratska stranka ni mogla postati voditelj narodnoosvobodilnih teženj slovenskega naroda.

Etbin Kristan ni bil osamljen v svojem pojmovanju naroda kot kulturne kategorije in narodnega vprašanja kot kulturne zadeve. Blizu mu je bil dr. Ivan Prijatelj, blizu so mu bili slovenski politiki in javni delavci, ki pri definiciji naroda niso upoštevali gospodarskega in teritorialnega činitelja.

Razprava Etbina Kristana vsebuje nadalje zanimive misli o centralizmu, federalizmu, varstvu narodnih manjšin idr. Kažejo nam tedanji miselni svet in tedanjo politiko. Življenje jih je temeljito popravilo.

Zelo lahkotno se je v razpravi Etbin Kristan odrekel zahtevi po zedinjeni Sloveniji — napaka, ki se je v delavskem gibanju vlekla še vrsto let, dokler je ni premagala komunistična partija leta 1926 in se izjavila za zedinjeno, svobodno Slovenijo. Vzbuja pa simpatije njegove pogumne sodbe o reakcionarnosti Avstrije in o njenem koncu, njegova prepričanost o nujnosti socializma in socialne revolucije, h kateri je, žal, na področju nacionalne politike ubiral neustrezne poti.

Prevod iz nemščine preteklega stoletja v sodobno slovenščino je bil v toliko težaven, kolikor je takratna miselnost bila — za današnja gledanja — nejasna, neprecizna, ponekod nelogična. To gre pač na rovaš avtorja ali morda prevajalca iz slovenskega originala v nemščino. Namesto nacije, nacionalnega vprašanja sem v prevodu rabil narod, narodno vprašanje, kakor je bilo takrat na Slovenskem v rabi in še danes ne povzroča dvomnosti. Besede v oglatih oklepajih so postale v prevodu nujne, da bi bralec pravilno razumel avtorjevo misel, premalo precizno izraženo. Prevod spremljajo na kraju prevajalčeve opombe glede nekaterih, danes neznanih pojavov oziroma pojmov.

NACIONALIZEM IN SOCIALIZEM V AVSTRIJI

Napisal Etbin Kristan (Trst)*

Mnogim se bo pravzaprav čudno zdelo, da se mednarodni socialisti pogosto in kar intenzivno ukvarjajo z narodnim vprašanjem, zlasti v Avstriji, kjer so se najbolj bohotno razvile jezikovne razprtije. Saj razpravljajo socialisti o narodnem vprašanju v parlamentu, v tisku in na zborovanjih; vpliv tega vprašanja vidimo celo v organizaciji avstrijske socialne demokracije.¹

* Priobčeno v nemščini v reviji »Akademie«, glasilo socialistične mladine, Praga, št. 11 za avgusta 1898 leta, str. 485—491. Fotokopijo hrani arhiv CK ZKS.

¹ Sprva enotna socialnodemokratska stranka Avstrije se je leta 1897 na kongresu na Dunaju razdelila na šest socialnodemokratskih strank (nekateri so že pred tem dejansko obstajale): na nemško, češko, poljsko, rusinsko (ukrajinsko), italijansko in jugoslovansko (to je predvsem slovensko). — Vse opombe so prevajalčeve.

Jezikovne uredbe, državno pravo, državni jezik, enojezične in dvojezične gimnazije — naj jih vzame vrag! Kaj nam vse to pravzaprav mar, če smo internacionalisti?

Kaj nam mar? Tako so že mnogi spraševali, med njimi tudi socialnodemokratski pisatelj, ko je lani na neki konferenci prišlo na dan znamenito vprašanje o celjski gimnaziji.² »To je vendar izključno zadeva buržoazije same!« — je dejal takrat. Danes pa že piše zelo pomembne članke o narodnem boju.

Zdi se torej, da se nas vendarle nekoliko tiče omenjena zadeva in po mojem se dá to v glavnem razlagati z dejstvom, da je narodno vprašanje le del socialnega vprašanja. Prav zato menim, da je v tej legendarni Avstriji — kakor jo pravilno označuje sodrug Austerlitz — nekaj zelo zanimivega in morda celo pomembnega.

Znotraj črno-rumenih mejnikov³ se ne bi mogel socialist naučiti nič spodobnega, nič takega, česar se ne bi mogel drugje mnogo uspešneje naučiti. Pač pa nikjer drugje ne klije narodno vprašanje tako bujno kakor v tej zmesni domovini, ki ji je menda usoda namenila, da postane živo leglo za bacile narodnostnega ščuvanja.

Morda zveni paradokсно, toda po mojem lahko nudi socialistom jezikovni prepir v Avstriji nekaj dragocenega: priča namreč takó zgovorno o nesmotnosti današnjih družbenih oblik in o nesposobnosti države, da se lahko socialisti smejejo od vsega srca. Narodno vprašanje je še en dokaz več, da je nujna socialna revolucija.

Zdaj se je ves svet zarekel, da mora biti narodno vprašanje rešeno. Seveda predlaga v ta namen vsakdo drugačen recept; toda zadostuje eno: splošno priznanje o nujnosti neke rešitve. Pri tem postaja vedno bolj jasno, da je Avstrija — ne bi rekel samo: današnja Avstrija — nesposobna najti pravo rešitev tega vprašanja. Naj se preureja, kakor hoče, pravega cilja ne bo dosegla.

Kaj sploh lahko postane Avstrija?

Morda centralistična država? Recimo. Če dopuščamo kaj takega, postane logično neizogiben državni jezik. Ne gre samo za to, da za državni jezik razglasimo poljuben jezik bodisi z zakonom ali uredbo ali kakorkoli; gre za to, da se državni jezik uveljavi v praksi. Zastopniki nemške ljudske stranke se zavzemajo danes povsod in s posebnim poudarkom za nemški državni jezik in pri tem si ne žele kakega novega privilegija, marveč iščejo zaščite starega privilegija, ki obstaja v vsakdanji rabi, toda brez »prave utemeljitve«. Nemški državni jezik obstaja brez uredbe, navzlic protislovnim postavam, je pa zdaj v nevarnosti, da mu odklenka. Nemški meščanski politiki se hočejo temu izogniti in menijo doseči namen, če mu dadó zakonito obliko. Toda za državni jezik je potrebna enotna centralizirana država in zategadelj spremlja zahtevo po državnem jeziku še zahteva po centralizmu. Da dosežeš zaželeni učinek, moraš ustvariti vzrok. Slovani so to še kar dobro spoznali, in njihov bolj proti centra-

² Dunajski parlament je v začetku januarja 1897 po zaslugi nemških nacionalističnih poslancev odklonil kredite za samostojno slovensko gimnazijo v Celju. Ostalo je pri začasnih nižjih slovenskih razredih v nemški gimnaziji. Dogodki glede »celjske postavke« v državnem proračunu so razburkali slovensko javnost in privedli do vrste akcij v podporo slovenske srednje šole, kar je spet naletelo na nemški šovinizem.

³ Znotraj Avstrije; njeni državni barvi sta bili črna in rumena.

lizmu je razumljiv tudi s čisto jezikovnega stališča. Seveda, težko bi našli naivneža, ki bi verjel, da pri tem ne delujejo z obeh strani še drugi razlogi, da v sporu ne pripada jezikovnemu vprašanju prva violina v orkestru. Toda ustavimo se za zdaj pri tako imenovanem idealnem stanju.

Kot rečeno, so Slovani spoznali nujnost boja zoper centralizem. Pozabili so pa ali nalašč prezrli, da je lahko sistem samo dober ali slab, nikakor pa ne dober in slab v odvisnosti od razmer. Centralizem je bodisi oživljajoč ali ubijajoč, ne more pa danes sejati smrt in jutri nuditi življenje, kakor oznanja teorija dr. Stranskega o »zdravem absolutizmu«. Če je centralizem škodljiv za avstrijsko cesarstvo, je škodljiv tudi za češko kraljestvo. Ako zahteva Poljsko kolo avtonomijo za Galicijo, ako hočejo mladočehi uvesti češko državno pravo, dalmatinski Hrvatje pa doseči priključitev Dalmacije k banovini Hrvaški, niso pobudniki teh zahtev nobeni federalisti, temveč izraziti centralisti. Njihove zahteve pomenijo samo zamenjavo avstrijskega centralizma z galicijskim, češkim ali hrvaškim. Toda centralizem v malem ne more biti boljši od centralizma v velikem. Pri tem prav gotovo ne more rešiti narodnega vprašanja. Dosegel bi edinole spremembo bojišča, na katerem bi se verjetno spopadi nadaljevali z nezmanjšano silo, morda še srditeje ali celo s povečano togoto.

Naj navedem še eno plat, preden se poslovimo od centralizma.

Da bi si lahko ustvarili mnenje o kakem sistemu, ga moramo opazovati glede na njegove končne posledice. Bistvo stvari je treba iskati v njeni skrajnosti. Takšna skrajnost centralizma je absolutizem. Centralistična država se lahko zakrinka in zastre, kakor hoče, vedno bo absolutna. Odkar je bil uveden tako imenovani konstitucionalizem, potrjuje zgodovina Avstrije v zadostni meri zgornjo trditev. Nihče ne bo trdil, da je absolutna le Rusija s svojim vsemogočnim carjem. Turški sultan je npr. precej slabotna lutka, toda v Turčiji imamo nedvomno absolutno vladavino. Francija je republika s splošno volilno pravico, toda štejemo jo med absolutne države, čeprav se od časa do časa spreminja značaj njenega centralizma. Ustavna Nemčija ima absolutistično vladno kat exohen in tega dejstva ne omaje okoliščina, da je zdaj na površju Viljem, drugič pa postranska vlada. Avstrija si nikoli ne pomaga iz zadrege, če se ne zateče k oktroiranju. Zlasti nazorno nam je lani paragraf 14⁴ predočil pravo vrednost avstrijskega konstitucionalizma. In čeprav si dovoli ministrstvo, da o zakonih razpravlja in »sklepa« parlament, se s tem prav malo menja bistvo absolutizma. V vseh državah sveta vendar gospodujejo, a pojem gospodstva se ne da ločiti od pojma centralizma. Vedno se kaka volja dvigne absolutno nad drugimi voljami ali nazori. Zato lahko vidimo v konstitucionalizmu nekako posebno zvrst absolutizma, nikakor pa ne njegovega nasprotja.

Tako ni nič drugega kot absolutizem tudi federalizem, ki ga je samo ime, v resnici je pa le centralizem manjšega obsega; če dobiva oblika različna

⁴ Paragraf 14 avstrijske ustave je omogočal vladi, da sama, brez parlamenta, izdaja zakone. Ker so ga vlade večkrat uporabljale, je postal znamenito sredstvo za izigravanje ustavnosti. Tako je storila tudi vlada Gautscha, ki je bila na oblasti od novembra 1897 do marca 1898. Vladajočim krogom habsburške monarhije je bil pogosto v napoto celo okrnjeni parlament, ki so ga imenovali državni zbor in v katerega so volili poslance po tako imenovanih kurijah ob neenaki in omejeni volilni pravici.

imena, pomeni to zgolj igračkanje z besedami. Precejšnja naša nesreča je prav v tem, da bolj upoštevamo besedo in ime kot pa stvar in bistvo.

Avstrija je torej lahko centralistična država, morebiti zmes centralističnih držav ali dežel, toda v tem primeru bo vedno tvorba z absolutističnim gospodstvom. Popolnoma vseeno je, in to poudarjamo še enkrat, če je absolutizem monarhičen ali pa ministerski. In kako naj absolutizem razreši narodno vprašanje? Nedvomno je treba pri takšni nalogi računati zlasti na zaupanje prizadetih narodov. Odkod naj pa absolutno gospodstvo črpa zaupanje? Razen tega je vsaj pri delu prebivalstva tako narasel smisel za svobodo, da že zaradi tega vsako oktroiranje naleti na velikanske ovire in nikoli ne doseže trajnih uspehov. Kratkotrajni uspehi, posebno v narodnem vprašanju, ne pomenijo nobenega uspeha.

Nič ni bolj smešnega kot stranka, ki se imenuje liberalna in hkrati zagovarja centralizem. Pa imenujte stranko v Avstriji, ki bi si dovolila očitek, da ni liberalna! Edino dunajski antisemiti so si naredili ime »antiliberalcev«, celo oficialno; pri vsaki priložnosti pa so zatrjevali, da so svobodomiselní. In vendar je centralizem mnogim avstrijskim strankam ideal.

Po vsem, kar smo rekli, nam ne preostaja mnogo besed glede federalistov. Videli smo, da ni njihov federalizem nič drugega kot centralizem omejenega obsega oziroma vsota takih centralizmov. K takšnemu izidu nas privede vsaka analiza, najsi dunajskega ali praškega centralizma.

Toda Avstrija bi lahko postala federativna država na drugačni podlagi. Brali smo že o drugačnih receptih. Moji rojaki so npr. prav malo navdušeni tako za državni centralizem kakor za deželno avtonomijo. Slovenski narod je razkosan med Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko. Le na Kranjskem sestavlja skoraj celotno prebivalstvo. Na Štajerskem in Koroškem je v manjšini nasproti Nemcem, Na Primorskem je pomešan z Italijani. Zato se v teh krajih zavzemajo za administrativno združitev tistih delov dežel, ki jih povečini naseljujejo Slovenci in Hrvati. Nadaljnji ideal je spojitev s Hrvaško, in sicer na podlagi Kvaternikovega in Starčevičevega državnega prava. Toda o tem zadnjem načrtu govorijo samo pri posebno slovesnih priložnostih in o njem ugibajo vedno le v zelo akademski obliki. Pravzaprav bi bila pereča samo zedinjena Slovenija. Vendar je popolnoma jasno, da tudi takšna rešitev ne bi pomenila drugega kot deželno avtonomijo v novih mejah. Zadevo gre torej presojati enako kakor avtonomijo Galicije ali češko državno pravo.

Dokaz, da se na omenjeni način ne da rešiti narodnega vprašanja v Avstriji, nudi prav okoliščina, da so povsod manjšine, ki nasprotujejo podobni podobni »rešitvi« vprašanja; brez zadovoljitve vseh [narodnih] delov ne more priti do rešitve. Morda bi namesto besede »zadovoljitve« lahko postavili besedo »enakopravnost«. Če bi celo pri popolni enakosti vseh ne prišlo povsod do zadovoljstva, bi vendarle bilo narodno vprašanje rešeno že zategadelj, ker bi morebitnega kasnejšega spora ne mogli več imenovati za »narodno« vprašanje. Boj za hegemonijo, ki bi nastal tedaj, bi bil drugačen, saj bi posamezni narodi le varovali svojo enakopravnost, medtem ko se danes potegujejo zanjo.

Torej še enkrat: na tej poti ni nobene rešitve.

Vendar obstaja nekaj drugega, namreč avtonomija ljudstev, federalizem narodov. To se nam zdi zelo privlačno. Saj je prav federacija narodov cilj

socializma, v njej tiči tudi razrešitev narodnega vprašanja. Federacija narodov pomeni mir, pomeni seveda tudi enakopravnost, brez katere ni mogoča nobena federacija. In kako naj pravzaprav uresniči Avstrija takšen narodni federalizem?

Živimo v državi z eno vlado in z določenimi mejami. Kako naj znotraj teh mej ugotovimo, kaj je narod? A pravi takole: ozemlje, ki ga povečini in brez kakega dvoma naseljuje en narod, spada skupaj in naj dobi avtonomijo. Pa smo spet pri ozemeljski razdelitvi, spet pri neke vrste deželni federaciji! V njenih mejah bi se znašle tudi manjšine, ki bi jih podobna avtonomija izročila večini na milost in nemilost. Temu ugovarjajo, češ da bi pač morali uvesti varstvo manjšin. Toda na avtonomna področja se glede tega ne bi mogli zanesti. Za uvedbo varstva manjšin bi morali imeti centralni organ, torej spet centralizem. Takšna povezava centralizma in federalizma se mi zdi precej čudna in vprašujem se takoj, kako naj ugotovimo meje med centralizmom in federalizmom? Kako daleč naj sega avtonomija enega dela in kako daleč naj segajo pooblastila celote? Ni si mogoče zamišljati, da bi mogel takšen kompromis dveh nasprotij obstajati dalj časa. Tudi če bi obstajali avtonomni deli iz majhnih okrajev, se ne bi nič spremenilo, samo centralni aparat bi bil verjetno še bolj zapleten.

Ne pozablajmo, da tudi meje posameznih delov ne morejo biti trajne. Narodna pripadnost ozemelj se spreminja, nove razmere bi porajale vedno nove prepire in zahtevale rešitve.

Tako ne gre! Avtonomija narodov lahko obstaja samo brez mej. Naroda ne moremo meriti geometrično, temveč le aritmetično. Z drugimi besedami povedano, naroda ne sestavlja skupnost posameznikov, ki živijo na določenem ozemlju, ampak vsota posameznikov, ki govorijo določen materin jezik in se, prostovoljno sicer, priznavajo za narodnost. Avtonomija kakega naroda ni nobena avtonomija, če ne zajame vsega naroda; enakopravnost Čehov je zelo dvomljiva, če jo priznavajo v Pragi in Plznu, ne pa tudi na Dunaju.

Do popolne enakopravnosti pride le tedaj, če uživajo pripadniki enega naroda ne glede na bivališče enake pravice tako v odnosih med seboj kakor v odnosih s pripadniki drugih narodov. Pogoj temu je enotnost naroda, in sicer kulturna enotnost, kajti ozemeljska je vsekakor izključena.

Druge rešitve preprosto ni. Kdor želi zares rešiti narodno vprašanje, se mora zavzeti za zgornje.

Kako pa bi bilo z Avstrijo kot državo pri omenjeni rešitvi? Brž ko bi se uresničilo takšno stanje stvari, bi Avstrija prenehala biti Avstrija in s tem bi prišel tudi konec državi na poldnevnikih in vzporednikih, kje so današnje kraljevine in dežele, zastopane v [avstrijskem] državnem zboru; verjetno pa bi proces še prestopil te meje. Brž ko bi izginile ozemeljske meje za narode znotraj Avstrije, saj že danes niso zadovoljni z njo, kar je povsem razumljivo. Italijane v Trstu vežejo narodne niti z Italijani v Rimu in Messini, Hrvate v Istri pa s Hrvati v Zagrebu in Sarajevu itd. Pri uvedbi podobne avtonomije oziroma enakopravnosti bi narodno vprašanje prenehalo biti vprašanje oblasti; postalo bi izključno kulturno vprašanje. Kultura pa, tudi narodna, ne pozna nobenih deželnih in državnih meja. Schiller, Heine, Gerhard Hauptmann ne pripadajo samo Nemcem v Nemčiji; Dante, de Amicis, Ada Negri imajo enak

pomen za avstrijske in za italijanske Italijane itd. Takšen narod se bo z vso močjo usmerjal k polni enotnosti in ni je meje na svetu, ki bi ga pri tem ustavila. Tudi Avstrija ga ne bo. In ker bodo po svoji resnični osvoboditvi vsi narodi, ki naseljujejo habsburško monarhijo, razodeli podobne tendence, je jasno, da bo današnji državi nastopil konec. Federalizem pomeni odpravo države.

Federalizem je treba seveda presoјati po njegovi skrajnosti, kakor smo storili s centralizmom. Pogoj za federalizem narodov je federalizem posameznikov. Če je pravi centralizem enak absolutizmu, je resnični federalizem enak svobodi: svobodi posameznika, svobodi narodov, svobodi človeštva. To je pa že socialistični ideal, to je svobodna, nepodrejena, po lastni volji in lastnem spoznanju združena družba. Le tako se dá rešiti narodno vprašanje, nobena druga pot ne vodi k rešitvi.⁵

Ali *hočete* rešiti narodno vprašanje? Ali ga *hočete* brezpogojno rešiti? prav imate! Toda rešiti ga morate na socialistični način, sicer ostane nerazrešeno. Vsekakor se boste tedaj morali odločiti za ves socializem, kajti z njim se ne da barantati; njegove organske celote ni mogoče razkosati. [Skupno] z narodnim vprašanjem je treba rešiti tudi delavsko, žensko, mirovno vprašanje, skratka vse, kar sestavlja socialni problem. Drugače ne pojde.

France Klopčič

---

⁵ Avtor rabi namesto »rešitve« besedo Küstnacht, kakršne v slovarjih ni, meni pa verjetno Küssnacht, mestece v Švici, kjer so se 1. maja 1798 sestali Švicarji in Francozi, da rešijo medsebojna vprašanja; avtor se je s tem oddolžil stoletnici dogodka. Mestece je znano tudi iz pripovedi o Wilhelmu Tellu, ki je v tem kraju usmrtil habsburškega namestnika Gesslerja in s tem dvignil ljudstvo k vstaji.